

CARL BILDT:

Östeuropa och Sovjetunionen

Folkdemokratierna som bildades i Östeuropa efter andra världskriget har sin betydelse både som skyddszon för Sovjetunionen och som en ideologisk legitimering av den stalinistiska kommunismen. Ett omfattande system har byggts upp för samarbete och kontroll mellan de olika nationella kommunistpartierna. De måste ha stöd för sin politik i Moskva och partitopparnas personliga relationer till Kreml har avgörande betydelse. Den sovjetiska ledningen fordrar att nationella hänsynstaganden i kritiska lägen underordnas lojaliteten till den gemensamma saken. De senaste årens ofta oväntade utveckling av relationerna mellan Moskva och de socialistiska staterna i Europa torde ha sin förklaring i den osäkerhet beträffande maktrelationerna i Kreml som rått alltsedan Bresjnev insjuknade.

För ledarna i Kreml torde förhållandet till de olika central- och östeuropeiska socialistiska staterna alltid tillhöra de allra viktigaste frågorna.

Stalins etablering av en sovjetisk säkerhetszon i Centraleuropa i slutet av 1940-talet innebar en avgörande förändring i Sovjetunionens strategiska och politiska situation. Med halva Europa under sin kontroll kunde man betrakta sig själv som en världsmakt i klass med USA, och därtill kom att man skapat en skyddszon som effektivt kunde förhindra ett överraskande anfall mot Sovjetunionen av den typ man utsatts för i juni 1941. Den sovjetiska armégruppen i Tyskland blev sovjetstatens framskjutna försvarsposition och dess huvudinstrument för att hävda sin militära och politiska närvaro mitt i Centraleuropas hjärta.

Den ideologiska betydelsen

Men etablerandet av denna skyddszon var inte enbart en fråga om militär och strategisk betydelse för den sovjetiska ledningen. Det går knappast att förklara den sovjetiska politiken gentemot de olika central- och östeuropeiska staterna sedan slutet av 1940-talet om man inte också är beredd att erkänna det ideologiska inslagets betydelse i den sovjetiska politiken.

Etablerandet av en serie nya sk folkdemokratier i Europa kom att tjäna som något av en ideologisk legitimering av den stalinistiska kommunismen. Nu handlade det inte längre om att enbart bygga socialismen i ett land på det sätt Stalin proklamerat, utan med tillkomsten av folkdemokratier i Europa och Asien

Riksdagsman Carl Bildt (m) är ledamot av försvars- och utrikesutskotten samt utrikesnämnden.

etablerades i ett slag ett omfattande socialistiskt imperium, som åtminstone under ett inledande decennium kom att se Moskva som den naturliga centralpunkten.

Från en strikt militärstrategisk utgångspunkt har de gångna decennierna inneburit att det östeuropeiska säkerhetssystemets betydelse för sovjetstatens överlevnad minskar. Det är icke längre hotet från tyska pansararméers framryckning genom Polen och över de vitryska slätterna som dominerar sovjetiskt defensivt tänkande, utan snarare de faror som med robotar och flyg kan riktas direkt mot Sovjetunionen från den amerikanska kontinenten eller från framskjutna baser i periferin på den euroasiatiska landmassan.

Men att betydelsen minskat innebär inte att den försvunnit. En offensivt utrustad och väl tränad armégrupp i Europas hjärta kommer under överskådlig framtid att vara ett centralt inslag i sovjetisk säkerhetspolitik. Det är utomordentligt svårt att föreställa sig de omständigheter som skulle kunna leda till ett självständigt sovjetiskt beslut att ompröva den politiken på ett mer grundläggande sätt.

Den ideologiska betydelsen av det europeiska väldet torde snarare ha ökat under de senaste decennierna. I takt med att allt fler ifrågasatt Moskvas rätt att uppträda som ledare för en världskommunistisk rörelse, har Sovjetunionens behov av de östeuropeiska kommunistpartiernas ideologiska solidaritet ökat. Jugoslaviens avfall 1948, Kinas successiva avfall i slutet av 1950-talet och den eurokommunistiska revolten mot Moskva i slutet av 1970-talet har alla in-

neburit att Moskvas tal om sin centrala roll i den världskommunistiska rörelsen blivit allt mer beroende av aktivt stöd från de lojala vasallerna i de öst- och centraleuropeiska lydstaterna.

Samarbete och kontroll

För att kontrollera dessa staters utveckling har det under decennier byggts upp ett omfattande system för samarbete och kontroll mellan de olika kommunistpartierna.

Sovjetunionens behov av de östeuropeiska kommunistpartiernas ideologiska solidaritet har ökat.

Ytterst garanteras denna situation av de sovjetiska arméerna. När ingen annan väg föreföll att återstå, valde Moskva i oktober 1956 och augusti 1968 att sätta in sina arméer i snabba operationer mot Ungern respektive Tjeckoslovakien.

Men detta var undantag. Besluten om intervention var i bägge fallen svåra att fatta för den sovjetiska ledningen, och det var uppenbart att man med ljus och lykta sökte efter andra alternativ.

Polen-krisen 1980 och 1981 föranledde med stor säkerhet samma typ av överväganden i den sovjetiska ledningen. Vid minst två tillfällen hade de militära förberedelserna för ett ingripande drivits så långt, att en inmarsch i Polen hade kunnat ske inom blott några timmar. Men beslutet om militärt ingripande kom aldrig därför att man i Moskva ansåg att det

fortfarande fanns andra vägar att pröva. Införandet av krigstillstånd 13 december 1981 blev ett "nationellt alternativ" till regelrätt ockupation av sovjetiska styrkor.

Av avgörande betydelse för relationerna mellan Moskva och de olika central-europeiska socialistländerna är de personliga förbindelserna mellan kommunistpartiernas ledningar. För de nationella partierna gäller det att hela tiden ha någon form av stöd för sin politik i Moskva, och för den sovjetiska ledningen är det av stor vikt att veta att ledarna i Berlin, Warszawa eller Prag i kritiska lägen kommer att sätta lojaliteten till den

---

De personliga förbindelserna mellan kommunistpartiernas ledningar är av avgörande betydelse.

---

gemensamma saken före olika nationella hänsynstaganden. Det är när en ledare för ett styrande kommunistparti börjar att uppträda med ett oberoende som gör att Moskva inte har förtroende för honom och saknar förmågan att avsätta honom som insats av arméerna blir ett aktuellt alternativ – mot Imre Nagy i Ungern 1956, Alexander Dubcek i Tjeckoslovakien 1968 och Hazalla Amin i Afghanistan 1979.

Osäkra maktrelationer i Kreml

Men relationen mellan kommunistpartierna i de olika centraleuropeiska län-

derna och Moskva förutsätter en viss kontinuitet också internt i den sovjetiska ledningen. Under perioder av osäkerhet om maktförhållandena i Kreml uppstår alltid stora svårigheter för de olika socialiststaternas ledningar. Personliga relationer med de makthavande förutsätter att man faktiskt vet vilka dessa är – och vilka de sannolikt kommer att vara i morgon.

Bresjnev-perioden kännetecknades av en betydande stabilitet i den sovjetiska ledningen. En och annan ledande politiker försvann hastigt från scenen, men i jämförelse med Chrustjov-erans erratiska maktkamp framstår ändå Bresjnev-decennierna som tryggt stabila utifrån denna utgångspunkt.

Sedan Bresjnevs insjuknande har det rått osäkerhet om maktrelationerna i Kreml. Kommunistpartiledare som i Chernenko såg den givne efterträdaren hade säkert svårigheter att anpassa sig till den annorlunda inriktade Andropov-parentesen. Och de som då med entusiasm anslöt sig till Andropov och hans linje har säkert nu skäl att känna viss oro inför sina relationer med Chernenko. Och alldeles säkert finns en viss osäkerhet om hur nära man bör knyta sitt öde till en man vars framtid som ledare för den sovjetiska supermakten verkar högst osäker. Spekulationer i efterträdarfrågan – Gorbachov? Romanov? – gör knappast balansgången för de centraleuropeiska kommunistpartiernas ledningar lättare att hantera.

Det är mot denna bakgrund knappast förvånande, att vi under det senaste året kunnat bevittna en del oväntade utvecklingar i relationerna mellan Moskva och de socialistiska staterna i Europa.

Interndebatt om västrelationer

Under ett antal månader upprätthöll ungerska och östtyska media en gemensam polemik riktad mot den gentemot västkontakter mycket restriktiva linje som företrädde av media kontrollerade av det sovjetiska kommunistpartiet.

Att se östtyska Neues Deutschland med välbehag citera ungerska Nepszava i en indirekt polemik riktad mot sovjetiska Pravda och Krasnaja Zvezda var sannerligen en nyhet. Att vissa sovjetiska media framträdde med kommentarer som föreföll ligga närmare de östtyska och ungerska synpunkterna gjorde inte saken mindre intressant. Det enda konstanta i detta nya och intressanta mönster var tjeckoslovakiska Rude Pravos totala uppslutning bakom de mest militanta sovjetiska positionerna.

Slutresultatet blev, att Erich Honecker fick inställa sitt planerade besök i Västtyskland. På ytan ser det ut som om den linje som företrädde av Pravda och Krasnaja Zvezda gått segrande ur interndebatten om hur västrelationerna skall skötas under de närmaste åren. Den hårda linjens företrädare verkar ha bringat den mjukare linjens intressenter på knä.

Men än är det för tidigt att dra några definitiva slutsatser. Det överraskande är knappast att Erich Honeckers resa inställdes, utan snarare att det tog så lång tid innan så blev fallet. Den indirekta pressdebatten i det socialistiska lägret under månaderna före beskedet var ett tecken på en förändring som med stor sannolikhet är av mera långsiktig betydelse. Det förefaller mycket osannolikt att ledningen i DDR kunnat driva sin linje under så lång tid utan att ha fått försäkringar om något som helst stöd i Moskva.

Vad händer efter Chernenko?

Mycket tyder på att Sovjetunionen inte kommer att återvända till en mer öppen avspänningspolitik under de närmaste åren. Den amerikanska utmaning mot sin supermaktsposition som man uppfattar i kombinationen av Reagans retorik och militärsatsning kommer med stor sannolikhet att tvinga Sovjetunionen till kraftanstängningar för att på olika sätt stärka sin position och bestrida USA möjligheten att nå någon form av politiskt eller militärt övertag.

Sedan Bresjnevs insjuknande har det rått osäkerhet om maktrelationerna i Kreml.

I det sammanhanget stärks också kraven på kontroll över de europeiska socialiststaternas utveckling. Isiga vindar från Moskva kan inte kombineras med ljumma fläktar från Berlin, och till den realiteten får de östeuropeiska staterna nu anpassa sig.

Men detta riskerar i ett längre perspektiv att leda till nya spänningar. Det finns i dag en känsla av samhörighet i vissa frågor mellan Bonn och Berlin som i ett längre perspektiv inte kan förträngas. Och i en rad av dessa centraleuropeiska stater ser man utvecklade relationer med Västeuropa som något av en förutsättning för en balanserad nationell ekonomisk utveckling under kommande decennier.

Kanske finns det också resonans för en sådan syn i delar av det skikt av nya ledare som står redo att ta över den dag

även Chernenko-parentesen tar slut. Vissa tecken på det har inte saknats, även om det också finns tecken på att andra personer och grupper företräder en hårdare linje.

Värna de mänskliga rättigheterna

Sverige har all anledning att eftersträva ett öppnare samarbetsklimat i Europa i

---

Isiga vindar från Moskva kan inte kombineras med ljumma fläktar från Berlin.

---

dess helhet. Vi har starka historiska och kulturella förbindelser med de central-

europiska nationerna, och det finns ingen anledning varför vi inte skulle se dessa som basen för utvidgade förbindelser på en rad olika områden. Slutakten från ESK i Helsingfors 1975 förpliktar oss också till att söka värna de mänskliga rättigheterna i de olika europeiska länderna, och det sker sannolikt bäst i en situation där samarbete över block- och idégränser främjar utvecklingen av ett samarbetsklimat.

I ett längre historiskt perspektiv måste säkerhetsfrågorna i Europa lösas på ett sätt som ger varje nation fullt oberoende, och som garanterar varje medborgares fri- och rättigheter. Vägen dit är lång, och kommer med all säkerhet att vara kantad av tragiska bakslag, men det finns inget alternativ för den som är genuint intresserad av en fredlig europeisk utveckling.

Dags att förnya prenumerationen!

Med detta häfte följer ett inbetalningskort för prenumeration 1985.

Prenumerationspriset är kr 95:— (pensionärer 80:—).

Vi har också lagt in ett inbetalningskort för gåvoprenumeration.